Sumerska mitologija

Jeremić, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:745755

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA

FILOZOFSKI FAKULTET OSIJEK

PREDDIPLOMSKI STUDIJ: ENGLESKI JEZIK I KNJIŽEVNOST I POVIJEST

Kristina Jeremić

SUMERSKA MITOLOGIJA

(završni rad)

MENTOR: doc. dr. sc. Zlatko Đukić

Osijek, 2016.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA

FILOZOFSKI FAKULTET OSIJEK

ODSJEK ZA POVIJEST

PREDDIPLOMSKI STUDIJ: ENGLESKI JEZIK I KNJIŽEVNOST I POVIJEST

Kristina Jeremić

SUMERSKA MITOLOGIJA

(završni rad)

Znanstveno područje: Humanističke znanosti, polje: Povijest i grana: Stara povijest

MENTOR: doc. dr. sc. Zlatko Đukić

Osijek, 2016.

Sažetak

Sumerska civilizacija, koja svoje korijene vuče još od 4. tisućljeća prije Krista, jedna je od prvih visokih civilizacija koja je postavila kamen temeljac razvoju ostalih mezopotamskih kultura. Kompleksnost i veličina sumerske kulture najbolje se oslikava u religijskim poimanjima i običajima te mitološkim predajama. Od prvih doseljenika, Sumerani su bili opčinjeni prirodnim pojavama te prostranstvima vode i neba u kojima su nalazile, ljudskom oku skrivene, kozmičke sile. Njima su ubrzo počeli pridavati ljudske osobine te su one poprimale antropomorfni oblik. Iz ovih primitivnih sila počeo se razvijati vrlo kompleksan panteon. No, sama sumerska kultura nije bila u potpunosti autohtona. Naime, nalazivši se na vrlo turbulentnom području, pritisnutom priljevom raznih plemena, bilo je nemoguće da sumerska kultura opstane u izolaciji. Starosumerska država potpada pod vlast Akađana koji, osim što po prvi put ujedinjuju fragmentirane gradove-države, unificiraju sumersku religiju i postavljaju temelje daljnjem razvoju sumerskoga panteona, a samim time i mitologije. U neosumerskom razdoblju pod vladavinom treće urske dinastije dolazi do procvata, odnosno tzv. sumerskoga preporoda koji označava zlatno doba sumerske kulture. Tada se, pod semitskim utjecajem, u potpunosti kristaliziraju sumerska vjerovanja, obredi, svetkovine i brojna božanstva. Bogovi sada u svakom pogledu poprimaju ljudska obilježja, a stvaraju se i brojni mitovi poput onoga o silasku božice Inane u podzemlje ili stvaranju svemira. Također dolazi i do procvata u književnom stvaralaštvu, čiji se najbolji uspijeh očituje u poznatom epu o Gilgamešu. Razrađuje se kompleksan panteon koji će postati temeljem za buduće narode koji će nastaniti ovo područje današnjeg Iraka i preuzeti glavninu sumerske kulture.

Ključne riječi: mitologija, mitološki epovi, panteon, Sumer

Sadržaj

Uvod 1

1. Protodinastijsko razdoblje (2900. – 2370. pr. Kr.) 2

1.1. Počeci religije i prva božanstva 4

1.2. Rituali, hramovi i bogoslužje 8

1.3. Začetak junačkih epova 11

2. Novosumersko razdoblje (2250. – 2004. pr. Kr.) 13

2.1. Razvoj panteona 14

2.1.1. Kozmičko trojstvo Anu, Enlil i Enki 15

2.1.2. Ostala božanstva 16

2.2. Hramovi i svetkovine 18

2.3. Mitovi i mitološki epovi 19

2.3.1. Kozmogonija i organizacija svemira 19

2.3.2. Silazak božice Inane u podzemlje 20

2.3.3. Ep o Gilgamešu 21

2.3.4. Hvalospjevi 22

Zaključak 23

Literatura 24

Uvod

Starovjekovni Sumer, vrlo razvijena i sofisticirana civilizacija s područja današnjega Iraka, smatra se prekretnicom u razvoju čovječanstva te pretečom svih narednih visokih kulura Bliskoga istoka. No, što ju čini toliko revolucionarnom i utjecajnom? Razvijenost pojedinih starovjekovnih civilizacija najbolje se očituje u kulturnim i znanstvenim otkrićima, a Sumerani su sa svojim naprednim teokratskim društvom, temeljenim na gradovima-državama, u tome prednjačili. Opčinjenost prirodom i prirodnim pojavama inspirirala je sumerske mislioce i filozofe da počnu razvijati vrlo kompleksan vjerski sustav te kroz brojne mitove i epove pokušaju interpretirati misteriozne pojave oko njih. Ovaj rad prikazat će taj vrlo važan element sumerske civilizacije, iz kojega se očitava njihova superiornost nad ostalim narodima toga vremena – mitologiju. Kroz povijesni kontekst objasnit će se postupna transformacija sumerske kulture i mitologije pod vanjskim utjecajem i pritiskom okolnih plemena. Kroz razvoj sumerskoga panteona od početnih sila prirode, štovanih od strane poljodjelaca i pastira, do institucije koja drži temelje države, uočava se evolucija Sumera od fragmentirane poljoprivredne državice u kulturno vrlo razvijenu, teokratski uređenu državu s božanskim vladarima na čelu. Tragovi sumerske kulture odjekivat će i stoljećima nakon njihove propasti pod Babiloncima te će poslužiti kao inspiracija ostalim civilizacijama toga područja.

1. Protodinastijsko razdoblje (2900. – 2370. pr. Kr.)

Protodinastijsko ili preddinastijsko razdoblje je vrlo plodan period sumerske civilizacije koji je trajao od 2900. godine prije Krista do akadskog osvajanja pod Sargonom, 2370. prije Krista, kada se po prvi puta ujedinjuju veliki dijelovi Mezopotamije. Obilježavaju ga pojava najstarijih povijesnih natpisa i dokumenata koji nam svjedoče o vladarima južne Mezopotamije, uključujući i *lugale* ili *ensije*, odnosno upravitelje sumerskih gradova-država. Dijeli se u četiri podrazdoblja, protodinastijski I., II. i III. te protocarski.[1]

Ovaj period obilježila je fragmentacija sumerske države u kojoj je svaka gradska cjelina bila samostalna i upravljana pojedinačnim dinastijama. One su, umjesto da tvore jedinstvenu državnu cjelinu, u potpunosti bile gospodarski i upravno samostalne. Ova razjedinjenost proizlazi iz sumerske percepcije svijeta u kojemu vlast nad čovječanstvom i svemirom imaju bogovi, stoga je i sama gradska uprava bila teokratska. Bog, zaštitnik pojedinog grada-države, je preko svojih zastupnika i namještenika upravljao urbanim sredinama i osiguravao dobrobit i pravdu stanovnicima. No, zaštitništvo pojedinog gradskog središta nije značilo da je božanstvo isključivo bilo prepoznato samo u centru štovanja, već je bilo poštivano diljem Mezopotamije. Sumerani su u gradovima vidjeli ispunjenje primarne čovjekove dužnosti, da služi bogovima, zbog čega je cjelokupna urbana arhitektura i infrastruktura bila orijentirana prema stepenastom hramu - ziguratu, koji je predstavljao kulturno, vjersko i političko središte.[2] Grad-država bila je božanska pojava te je predstavljala vidljivi dokaz djelovanja jednoga božanstva koje mu je ulijevalo život i koje ga je karakteriziralo. Svaka država bila je domena određenog boga: Nippur je pripadao Enlilu, Ur Nanaru, Lagaš je pripadao Ninurti, a Anu je bio vlasnik Uruka.[3]

Sumerani su vrlo rano razvili pismo, poljoprivredu, irigacijski sustav, kompleksnu vojnu i društvenu organizaciju te književnost i kozmogoniju kakva se nije mogla susresti među narodima toga vremena. Upravo su oni postavili kamen temeljac mezopotamskim visokim kulturama i civilizacijama.[4] Sumerska religija nije bila u potpunosti autohtona jer su prvi doseljenici onamo donijeli već formulirani sustav vjerovanja o čemu nam svjedoči činjenica da su svi gradovi-države priznavali isti panteon, ali je svaki imao vlastito lokalno božanstvo koje je ondje bilo vrhovno, no

[1] Skupina autora, *Povijest*, sv. I., Europapress holding, Zagreb 2007., str. 246.
[2] Skupina autora (2), Isto, str. 251.
[3] L. Wooley, *Počeci civilizacije*, Naprijed, Zagreb 1966., str. 438.
[4] J. Šentija ur., *Opća enciklopedija*, sv. VII., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1977., str. 725.

imao je posebno mjesto u vijeću bogova Sumera, koje nije uvijek bilo visoko. Stoga kultovi nisu nastali nezavisno jedan od drugoga, a uniformnost, ponekad i zaraćenih gradova, u religijskom aspektu potječe od vjerovanja koje su dijelili svi naseljenici još davno prije nego što su nastali gradovi-države.[5]

[5] L. Wooley, Isto, str. 431.

1.1. Počeci religije i prva božanstva

Upravo za vrijeme preddinastijskog razdoblja počinje se formirati politeistička religioznost i definirati pojam božanstava u kojem ona sve više dobivaju antropomorfne značajke koje se postupno oblikuju za vrijeme II. i III. perioda. Najstarija sumerska religija je smatrala elemente podzemlja, kozmičke i astrološke sile prapočetkom svijeta koje će se tek za vrijeme akadskoga perioda u potpunosti transformirati u božanske likove iz mitoloških priča. Prvotni oblici božanstava bili su povezani s plodnošću, točnije s urodom njiva, brojnošću stada i obnovom obitelji.[6]

Kao i ostali narodi na sličnom stadiju razvoja, i prvi naseljenici ovih područja su u pojavama koje su se oko njih događale vidjeli skrivenu ličnost koja se mogla mjeriti samo u ljudskim mjerilima. Ta ličnost bila je zaslužna za opstanak i održanje svakoga aspekta života starih Sumerana. Sva ta skrivena božanstva nisu bila na istoj razini, sudeći po njihovoj moći i sposobnosti da čovjeku pomognu ili mu naude. Upravo zato su Sumerani priznavali hijerarhiju među bogovima.[7]

Tako je jedno od najvažnijih božanstava povezanih sa životnim ciklusom i kultom plodnosti bio bog raslinja i zaštitnik stada, Dumuzi, odnosno „stvoritelj zdravoga potomstva“.[8] U izvornom obliku bio je zaslužan za obilje plodova i usjeva te je upravljao plodnošću životinja. Evidentno je kako je ovo božanstvo u počecima civilizacije imalo vrlo važnu ulogu te je o njegovom djelovanju ovisilo cjelokupno stanovništvo.[9] Prikazivan kao vladar, junak i pola čovjek-pola bik, ovo božanstvo postat će arhetip kasnijem razvoju, kako sumerske, tako i religije okolnih kultura. Povezan s božicom majkom Inanom, po muško-ženskom načelu o kojem ovisi život svemira, on upravlja oplodnjom zemlje i dobrobiti stanovništva. No, sudeći po prikazima Dumuzija i dokumentima koji su vrlo oskudni, pretpostavlja se kako kult plodnosti nije bila službena vjera koju su štitili i propovjedali vladari, nego vjera poljodjelskog i pastirskog dijela stanovništva.[10]

Postoje također i božice paredre, družbenice koje predstavljaju ženske elemente, odnosno ženske inačice bogova, kao Ninlil prema Enlilu i Antum prema Anu.[11] Važnost božica i ženskih

[6] Skupina autora (2), Isto, str. 262.
[7] L. Wooley, Isto, str. 433.
[8] Skupina autora (2), Isto, str. 262.
[9] S. Kramer, *Gods, Godesses and Mythology*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1972., str. 449.
[10] Skupina autora (2), Isto, str. 263.
[11] Skupina autora (2), Isto, str. 310.

duplikata božanstava govori nam o visokom položaju žena u starosumerskom društvu. No, žene nikada nisu pravno dostigle razinu muškaraca, iako su svećenice imale visok status u društvu.[12]

Tako će Inana, žena Dumuzija, u novosumerskom razdoblju biti stvorena kao fuzija manjih, ranijih božanstava. Kao zaštitnica skladišta žita i datulja bila je povezana s Dumuzijem, odnosno zaštitnikom usjeva, stoga je njihov brak osiguravao plodnu godinu. On je slavljen svake godine početkom proljeća kako bi se osigurala plodnost.[13]

S vremenom počinju se diferencirati i oblikovati velika božanstva koja postaju zaštitnici sumerskih gradskih središta. Ona se prikazuju s vladarskim simbolima, uglavnom u sjedećem položaju, okrunjena tijarom koja predstavlja nadnaravna bića te uz prinos žrtava pred njima. Oni postaju, kroz razvoj usmene predaje i junačkih epova, protagonisti legendi i mitova koji su jedno od glavnih obilježja starovjekovnih civilizacija.[14]

Još u najstarijim popisima sumerskih božanstava iz grada Šurupaka javljaju se četiri vrhovna božanstva, stvoritelji i upravitelji svemira: An, Enki, Enlil i Nin-hursag. Pod asirskom upravom te u novosumerskom razdoblju ova božanstva se, uz čitav sumerski panteon, detaljnije definiraju i razvijaju, sve više poprimajući, fizički i moralno, antropomorfna obilježja.

Sumerani su vidjeli svemir kao zatvorenu kupolu koja je bila okružena praiskonskim oceanom *Namu*. Ispod zemaljskoga svijeta koji je činio podnožje kupole postojalo je podzemlje i ocean *Apsu*. Naziv *an* koristio se u starosumerskom jeziku za imenovanje neba iz čega se razvija božanstvo kupolastoga nebeskoga svoda An (kasnije Anu), stvoritelj svemira i vrhovno božanstvo te zaštitnik Uruka. Uz bok mu stoji božica i majka zemlje Ki s kojom stvara rasu velikih bogova Anunakije među kojima su i Enlil i Enki. Iz ove dvije božanske figure razvija se mit o postanku koji se shvaća kao odvajanje neba od zemlje, a datira iz kasnijeg, novosumerskog razdoblja. Poznato je kako je sumerska civilizacija bila fascinirana prostranošću i misterioznošću neba stoga se i Anu, odnosno An, kao gospodar neba smatrao izvorom svakoga zakona i poretka.[15]

Dok se An spominje prvenstveno kao stvoritelj i gospodar bogova, dok u bogoštovlju važniju ulogu ima bog hrama Ekura u Nipuru, Enlil. On izvršava želje Anua i brani red protiv kaosa, ali nosi u sebi destruktivnost oluje i priode zbog čega se može dogoditi da usmjeri svoju moć prema uništenju

[12] K. Nemet, *Daily Life in Ancient Mesopotamia*, The Greenwood Press, London 1998., str. 156.
[13] S. Kramer (1), Isto, str. 449.
[14] Skupina autora (2), Isto, str. 310.
[15] L. Wooley, Isto, str. 433.

svemira.[16] Također, Enlil se smatrao bogom pravde te krojačem sudbine svijeta. Pošto o njegovoj volji ovisi sudbina čovječanstva, on je zaslužan za sva događanja u Sumeru te postavlja vladare kao svoje posrednike.[17]

Treća velika sila je zemlja koja daje travu za stoku i žito za ljude te svojom plodnošću održava život. Naziva se Majka Zemlja, izvor svega živoga, odnosno Nin-tu („gospođa koja rađa“), Nin-mah („uzvišena kraljica“) ili Nin-hursag. Ona sjedi s Anuom i Enlilom u vijeću bogova.[18] Poznata još kao Baba, Nintu, Geštinana, bila je ekvivalent Inani iz Uruka. Njezin lik nalazi se najviše u velikim gradovima poput Uruka.[19] Iz jednog od mitova saznajemo kako je Nin-hursag, odnosno božica Inana, kako bi osigurala plodnost i obilje stanovnicima Sumera, pristala na brak sa spomenutim bogom bikom, zaštitnikom usjeva i stoke, Dumuzijem.[20] Kasnije se iz ove priče, u akadskom periodu, razvija mit o njezinom silasku u podzemlje i smrti koji postaje jedno od najvažnijih književnih djela toga doba.

Plodnost i obilje na zemlji ne bi bilo moguće bez vode stoga je u starom Sumeru štovano još jedno božanstvo, „gospodar zemlje“ Enki. On oplođuje utrobu Nin-hursag izvorskom vodom i daje život. S vremenom se njegov položaj detaljnije opisuje stavljajući ga uz bok Enlilu. On postaje bog voda, gospodar potoka i kanala te vlada tajanstvenim podzemnim vodama na kojima stoji Zemlja. On je također i bog mudrosti, kreativnosti i magije te stvoritelj ljudskih institucija. Njegovo svetište je u Eriduu.[21]

Osim spomenutih vrhovnih bogova stvoritelja, Sumerani su štovali i druga božanstva koja su imala ograničenije i manje uloge u mitovima. Ona se štuju uglavnom u manjim područjima i nisu rasprostranjena u tolikoj mjeri. Tako su, primjerice, u gradovima Larsi i Siparu štovali boga sunca Utua koje je po svojim osobinama i funkcijama uvelike nalikovao Enkiju, a u Uru božanstvo mjeseca Nana koje je uglavnom ostalo nepoznato ostatku sumerske civilizacije. U brojnim svetištima preddinastijskoga razdoblja glavno božanstvo je bilo ono povezano s vegetacijom, poput boga Abua u gradu Ešnuni.[22]

[16] L. Wooley, Isto, str. 433.
[17] Skupina autora (2), Isto, str. 265.
[18] L. Wooley, Isto, str. 434.
[19] Skupina autora (2), Isto, str. 265.
[20] S. Kramer (1), Isto, str. 456.
[21] L. Wooley, Isto, str. 434.
[22] Skupina autora (2), Isto, str. 265.

S Majkom Zemljom bio je povezan i Nergal, bog Sunca koji posjeduje smrtonosnu moć sunčevih zraka i donosi smrt i oskudicu. No, samo Sunce se razvilo u posebno božanstvo, Utu. Ono se hijerarhijski nalazilo iza boga Mjeseca Nana. Planet Venera bila je Ištar ili Inana, ponekad izjednačavana s božicom Nin-hursag.[23]

Tijekom perioda akadskoga osvajanja počinje se detaljnije razvijati sumerski panteon te on doživljava svoj vrhunac u neosumerskom periodu kada se diferenciraju niža i viša božanstva te u potpunosti stvara hijerarhijska struktura. Napušta se koncept sila prirode te božanstva dobivaju antropomorfna obilježja i postaju glavni protagonisti mitoloških prepirki i anegdota.

[23] L. Wooley, Isto, str. 434.

1.2. Rituali, hramovi i bogoslužje

U kulturi koja je smatrala kako su politika i ratovi isprepleteni sa nadnaravnim i spiritualnim svijetom, koncept religije bio je nepotreban i besmislen, stoga je važno napomenuti kako stari Sumerani, a ni ostale visoke mezopotamske civilizacije, nisu poznavale pojam religije te nije postojala specifična institucija, niti domena društva, koja bi se bavila pitanjima života, smrti, sudbine i božanskih bića. Isto se odnosilo i na svakodnevnicu, medicinu, poljodjelstvo i druge aspekte života koji su bili upravljani od strane nadnaravnih sila i božanstava. Hramovi su bili kuće bogova i mjesta štovanja, no isto tako su služili i u komercijalne i političke svrhe.[24]

Prema protodinastijskom konceptu hrama, on je bio kuća božja na zemlji i trebao je što vjernije reproducirati nebeski model. Mogao je sadržavati i nekoliko kapela za bogove iz drugih središta. Obično je sadržavao fiksni oltar, mjesto za prinošenje žrtava *kianag*, darovne stolove *banshur*, posude u kojima se držala voda, kultne i zavjetne kipove, zavjetno oružje, glazbala i brojnu drugu opremu ritualne prirode. U dokumentima iz ranog perioda sumerske civilizacije mogu se identificirati razni oblici žrtvovanja. Žrtve su se, između ostaloga, smatrale hranom bogova stoga su se često sastojale od žrtvovanja životinja poput janjadi, ovnova i ovaca te lijevanih žrtava koje su uključivale pivo, ulje, žitarice, vino i druge poljoprivredne proizvode.[25]

Već u preddinastijskom razdoblju razvija se detaljan kalendar svetkovina. Iz njih saznajemo kako su se blagdani koji su uključivali i prilaganje žrtava, uglavnom slavili prvoga dana u mjesecu, a svetkovine bi trajale nekoliko dana. No, pošto su gradovi-države bile samostalne zajednice s vlastitim običajima, tako su i datumi svetkovina varirali od grada do grada. Tako su se u Nipuru slavile brojne svetkovine u čast boga Enlila i Ninlil, a uključivale su i pridonošenje žrtvi.[26] Iz neosumerskih tekstova koji detaljno opisuju svetkovine i ritualna žrtvovanja u doba preddinastijskoga razdoblja saznajemo kako je jedna od važnijih svetkovina *akitu* ili Nova godina, koja se slavila u čast božice Inane, nekoliko dana u Lagašu početkom proljeća. Njome se obilježavalo sveto vjenčanje između velikoga boga grada i božice koje bi rezultiralo sveopćom plodnosti, a sjedinjavanje su izvodili kralj i jedna od svećenica.[27]

[24] N. Veldhuis, *Religion, Literature, and Scholarship: The Sumerian Composition of 'Nanše and the Bird'*, Brill, Boston 2004., str. 11.
[25] Skupina autora (2), Isto, str. 266.
[26] S. Kramer (1), Isto, str. 458.
[27] Skupina autora (2), Isto, str. 266.

Svećenstvo, kao jedan od ključnih elemenata teokratskoga uređenja je bilo vrlo kompleksno i učinkovito organizirano. U većim hramovima postojao je administrativni vođa *sang* i veliki svećenik *en* koji je mogao biti muškarac ili žena te je uživao velik ugled. Nerijetko su svećenici bili pripadnici kraljevske obitelji, a takav slučaj je, primjerice, svećenica u hramu Ekišnugal u Uru. *Ishib* je bio svećenik zadužen za prinos lijevanih žrtava i uživao je velik ugled o čemu nam svjedoči i činjenica da su često ovu funkciju obnašali i sami vladari Ura. Svaki svećenik bio je zadužen za određeno božanstvo, a ne hram, te su njihovi nazivi varirali prema lokalnoj tradiciji. Uobičajeno je bilo da svećenici i službenici daruju bogovima u hramovima skupocjene darove koji bi osigurali dobrobit i blagostanje. Često su i sami vladari prinosili darove u nadi da će im bogovi omogućiti dugotrajnu i stabilnu vladavinu. Uz personificirane sile prirode postojao je i velik broj demona protiv kojih su se efikasno borili pripadnici svećeničkoga roda, upućeni u magiju i specijalizirani u nizu službi poput narikača, čarobnjaka, pjevača i slično.[28]

Već od protodinastijskoga razdoblja u Mezopotamiji postoji uvjerenje da je sudbina carstva i stanovnika određena božanskom voljom koji ju postavljaju ovisno o njihovim zaslugama. Upravo iz takvoga uvjerenja proizlaze mitovi o propasti Akada koje je navodno skrivio grešni Naramsin. Sumerski bogovi bili su stoga moralna bića, no evidentno je kako Sumerani nisu u preddinastijsko doba imali točnu i razrađenu predodžbu i sudbini svijeta i čovječanstva. Njihovo poimanje božanstva koje automatski kažnjava svaki grijeh rezultat je intenzivnog religioznog stava prema životu pokazuje stalnu zaokupljenost moralom i etikom.[29]

U gradovima položaj poglavara bio je vrlo cijenjen jer je sumerski vladar prije svega bio odabranik bogova, po mogućnosti velikoga boga Enlila, i njihov poslanik te se uvijek povezivao sa svećeničkim funkcijama. On je bio veza i posrednik stanovništva s bogom zaštitnikom. Najviše pozornosti je stoga vladar usmjeravao na obnavljanje i gradnju hramova i vjerskih objekata te poštivanje rituala i svetkovina. Vrlo važnu ulogu imalo je i svećenstvo zvano *en* ili *ensi*, a ženska varijanta *nin,* zaslužno za održavanje kultova. Oni su smatrani posrednicima između božanskih sila i

[28] J. Šentija ur. (4), Isto, str. 725.
[29] Skupina autora (2), Isto, str. 269.

zemaljskoga svijeta i boravili su u hramskim kompleksima. Bili su odgovorni za brojne aspekte upravljanja gradovima-državama, uključujući i sustav za navodnjavanje.[30]

[30] Skupina autora (2), Isto, str. 252.

1.3. Začetak junačkih epova

U protodinastijsko razdoblje započinje faza usmene sumerske književnosti tijekom koje nastaju poznate sage o junacima i brojni mitovi koji tek u novosumersko doba dobivaju pismenu formu. Jedini pisani tekstovi iz ovog ranog doba ticali su se gospodarstva. Službene isprave nađene u velikim sumerskim središtima donose kraljevsku listu koja je najvjerojatnije zapisana u samome Uruku, za vrijeme III. dinastije. Ona izlistava slijed gradskih dinastija koje su vladale Sumerom i vukle svoje korijene od silaska bogova s neba i njihovog nastanjivanja u Eriduu. U njima se navode i mitski vladari koji su imali vrlo duga razdoblja vladavine. Tako je, primjerice, Enbišatar kraljevao 290 godina, Lugalmu 360, a osam kraljeva je kraljevalo punih 3195 godina. Ovi pisani tekstovi potječu iz paleobabilonskog razdoblja, no smatra se kako su oni postojali u usmenoj predaji još u preddinastijskom razdoblju Sumera.[31]

Jedan od vrlo važnih spjevova je onaj o Enmekaru i gospodaru Arate. U njemu se pripovijeda o junaštvu Enmekara, sina kralja sunca Utua i vladara Uruka koji je pokušao uspostaviti svoju vlast nad bogatim gradom Aratom. On pokušava, prijeteći osvetom božice Inane, prisiliti grad Arat, kojemu pomaže bog oluje Iškur, da mu plaća danak.[32] O važnosti ovoga junaka svjedoči i činjenica da je njegovo suparništvo s kneževima Arate opjevao još jedan spjev *Enmekar i Ensukušsirana*. U njemu vidimo klasični obrazac epske književnosti: razmjena prijetnji preko poslanstava kojima su savjetnici gradska božanstva, traženja mišljena od vijeća građana te junački pothvat pojedinaca kako bi se stekla premoć. Ovi mitovi o odnosu Uruka i Arate se smatraju ostacima sumerske usmene predaje o njihovom podrijetlu što se vidi iz činjenice da Enmekar naziva svojom sestrom božicu Inanu te se proziva osnivačem njezina svetišta u Uruku.[33]

Iz ovoga razdoblja potječu i zavjetni natpisi koji su bili urezivani na posvećene predmete ili nadgrobne ploče. Oni imaju prepoznatljivu formulaciju s posvetom „za život“ samog posvetitelja ili neke druge važne ličnosti. Obično se ovi natpisi nalaze i na stupovima monumentalnih građevina koje je izgradio ili obnovio sam autor teksta, u pravilu neki kralj. Najpoznatiji je primjer ploča „smeđih

[31] Skupina autora (2), Isto, str. 270
[32] S. Kramer (1), Isto, str. 450.
[33] Skupina autora (2), Isto, str. 271.

supova“ iz Eanatuma na kojima se nalazi zakletva kojom Uma obećava da neće kršiti dogovore i granice koje je postavio bog Ningirsu posredovanjem kneza Lagaša.[34]

Još jedan vrlo dragocjen dokument iz ovoga razdoblja je onaj o Urukagini iz Lagaša koji nam prikazuje sumersko poimanje svijeta i sudbine čovječanstva. Urukagina, koji zaziva prokletstvo božica Lugalzagizi nad kraljem Uruka i Ume zbog uništenja Lagaša, pripovjeda o idealima pravde i humanosti koji su zajednički cijeloj sumerskoj kulturi.[35] Svjedoče nam o spomenutoj vjeri u stalnu prisutnost božanstava koja štite i kažnjavaju. Intervencije bogova su uklopljene u život stanovništva koje je kontrolirano strahom od božanskog djelovanja vidljivog kroz sile prirode. Stanovništvo Sumera prožima stalan osjećaj tjeskobe koji potječe iz osjećaja nesigurnosti koji proizlazi iz nepredvidljive božanske volje i promjenjivosti ljudske sudbine.[36]

[34] Skupina autora (2), Isto, str. 271.
[35] S. Kramer (1), Isto, str. 451.
[36] Skupina autora (2), Isto, str. 272.

2. Novosumersko razdoblje (2250. – 2004. pr. Kr.)

Sredinom 22. stoljeća prije Krista Gutejci ruše Akadsko carstvo i samim time osvajaju i sumersko područje na jugu Mezopotamije. Jedan od najstarijih dokumenata iz ovoga razdoblja spominje gospodarski kaos kao posljedicu razaranja i pljački. Pred kraj gutejske vladavine javljaju se vladari gradova država koji su uživali znatnu autonomiju i prosperitet, kao što su Urbaba, Gudeja, Urningirsu i brojni drugi. Već pod Urbabom počinje intenzivna graditeljska aktivnost koja svoj vrhunac dostiže pod Gudejom koji podiže brojna vrlo važna svetišta poput Eninu boga Ningirsua.[37]

Sumerani se uspijevaju u konačnici osloboditi gutejske vladavine i uspostaviti III. ursku dinastiju. Naime, sumerski gradovi-države, koji su bili vazali Utukhegala, moćnika koji je uživao visok položaj u Sumeru, sjedinili su se u savez za oslobođenje. Oni uspijevaju pod Urnamom iz Ura srušiti Utukhegalovu prevlast i uspostaviti III. ursku dinastiju koja postaje središtem čvrsto organiziranoga carstva. Urnamu intenzivno radi na obnovi hramova, poput onoga boga Nana u Uru, boga mjeseca, te rekonstruira gradske zidine. Za njegove prosperitetne vladavine obilježene gospodarskom obnovom gradi se i zigurat u Uru koji povećava ugled grada. Njegovi nasljednici nastavljaju strogu centralizaciju i razvoj gospodarstva, a hramske organizacije bavile su se i trgovinom čime se smanjuje broj slobodnih građana, a povećava broj namjesnika velikih organizacija.Vladari ovoga doba počinju promicati kult ličnosti kralja prema kojemu se oni poistovjećuju s božanstvom te su im posvećivani hramovi i kipovi što dodatno pridonosi ukorijenjivanju centralizacije i autokracije u sve slojeve društva.[38]

No, i ovo novo carstvo je bilo kratkoga vijeka i već je oko 2000. godine prije Krista opljačkano od strane Elamita i Amorita čime je politička moć Sumera uništena, ali njihov utjecaj na kulturu narednih visokih mezopotamskih civilizacija još je dugo ostao primjetan. [39]

[37] Skupina autora (2), Isto, str. 302.
[38] Skupina autora (2), Isto, str. 303.
[39] I. Borovac, *Povijest svijeta – velika obiteljska enciklopedija*, Mozaik knjiga, Zagreb 2007., str. 588.

2.1. Razvoj panteona

Za vrijeme III. urske dinastije javlja se tzv. sumerski preporod u kojem se pokušava objediniti i sistematizirati panteon prema rodoslovlju te stvoriti teorije o postanku svemira i čovječanstva. Također, javlja se i kult kraljeva-bogova, humanizacija božanstava i religiozne problematike te zanemarivanje prirodnih aspekata i štovanja prirode koji su prevladavali za vrijeme preddinastijskoga razdoblja. Religija postaje naturalistički politeizam, odnosno utjelovljenje prirodnih sila u antropomorfnim oblicima božanstava poput Anua, boga neba, Nana – mjeseca i sličnih.[40]

Proces sjedinjavanja božanstava u cjeloviti vjerski sustav i stvaranja panteona pospješuje utjecaj Ura čija se božanstva šire cijelim carstvom. Sumerani razvijaju kompleksan odnos među božanstvima temeljen na krvnom srodstvu, karakterističan za starovjekovne kulture. Tako Anu, koji je u preddinastijskom razdoblju kao gospodar neba imao prednost pred ostalim božanstvima, sada postaje kralj bogova, dok se Enlil, koji se smatrao ocem bogova sada naziva ocem Ningirsua, boga Lagaša te ocem Nana, boga mjeseca iz Ura. Utu, božanstvo sunca iz Larse smatra se sinom Nana. Specifičnost ovoga razdoblja je i širenje kultova zapadnih božanstava poput Dagana ili Martua, boga po kojemu su ime dobili Amorejci. Javlja se kult boga oluje Iškura koji je bio nepoznat u preddinastijskome razdoblju.[41] Pojedini aspekti koji su se odnosili na obožavanje i štovanje prirode i prirodnih sila počinju izumirati, vjerojatno pod utjecajem semitske vjere koja naglašava moralni i humani aspekt božanstava. No, iz ovoga pokušaja sjedinjenja više varijanti religijske percepcije karakterističnih za pojedine gradove-države proizlaze i poneke nedosljednosti poput identiteta božice Nanše koja se sada smatra Einom kćeri i Ningirsuvom sestrom, dok se u lagaškim dokumentima Ningirsu spominje kao Enlilov sin.[42]

Božice paredra se navode kao Anuove kćeri što ih približava Inani. U interesu za sistematizaciju božanstava, kao paredre, odnosno božice družbenice navode se pojedine božice koje su dotada bile nepoznate, poput Aye koja postaje družica boga sunca ili Šale, družice boga oluje. Preddinastijske naturalističke značajke sila, koje su bile tipične za stočarsku i poljoprivrednu kulturu, počinju slabiti u ovome periodu te se sve više naglašavaju njuhovi božanski aspekti.[43]

[40] J. Šentija ur. (4), Isto, str. 725.
[41] L. Wooley, Isto, str. 435.
[42] Skupina autora (2), Isto, str. 310.
[43] L. Wooley, Isto, str. 435.

2.1.1. Kozmičko trojstvo Anu, Enlil i Enki

Anu, odnosno „visina“ ili „nebeska kupola“, sin Anšar i Kišar, je u starom Sumeru predstavljao božanstvo neba. Navodi se kao prvi u trojstvu Anu, Enlil i Enki. On je vladar i otac bogova, personifikacija nebesa na kojima stanuje. Sa sestrom Ki on ima djecu Anunakije kojima pripadaju sva važna božanstva, a kasnije su smatrani podzemnim sucima. Predsjeda božanskim vijećem i donosi odluke o sudbini svemira. On je stvorio i demone kojima je dao oružje kako bi masakrirali ljude kada postanu preglasni.[44]

U jednom od mitova navodi se da je Ti'amat, odnosno praiskonska božica močvara, prijetila bogovima uništenjem. Tada je Anšar ponudio svome sinu Anuu da obrani panteon u čemu on nije uspio. Enlil se iskazao u tom pothvatu te je postao vladar svih božanstava. U pojedinim izvorima se stoga funkcije ova dva božanstva preklapaju, iako je općeprihvaćena hijerarhija u kojoj Anu predstavlja stvoritelja i gospodara panteona.[45]

Enlil je u sumerskoj mitologiji poiman kao gospodar vjetra i bog oluje. Hijerarhijski se smatra drugim božanstvom kozmičkoga trojstva. On gospodari zračnim prostorom između neba i zemlje, a također se smatra i zaštitnikom i uzorom kraljeva pošto je bio jedini koji je mogao parirati Anuu te imao utjecaj na ostale bogove kojima je mogao davati zadatke. Posebice je bio štovan u hramu Ekur u Nippuru. On je protjeran iz Nippura u *Kur*, odnosno pakao, zbog zavođenja božice Ninlil. S njom je dobio sina Nana, odnosno boga mjeseca. Smatra se izumiteljem pluga, alata bez kojega bi agrikultura bila nemoguća.[46]

Enki, odnosno „gospodar dubina“ je u sumerskoj mitologiji označavao božanstvo zemlje i podzemlja. Treći je u kozmičkom trojstvu te se smatra zaštitnikom podzemnih slatkih voda, odnosno *Apsu,* koje omogućuju navodnjavanje i plodnost zemlje. Najveći hram posvećen ovom božanstvu, E-engura, nalazi se u Eriduu.[47] On je potomak Ana i Namu, a sam ima nekoliko djece iz braka s Damkinom, od kojih su najpoznatiji Nanše i babilonski Marduk. Simboli povezani s ovim božanstvom su kornjača, palica s kozjom glavom te poplavljeni brod. Enki se također smatra bogom mudrosti,

[44] J. Šantija ur., *Opća enciklopedija*, sv. I., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1977., str. 202.
[45] L. Wooley, Isto, str. 434.
[46] J. Šantija ur., *Opća enciklopedija*, sv. II., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1977., str. 586.
[47] J. Šantija ur. (2), Isto, str. 586.

umjetnosti i kreativnog izričaja, kao i magije te je bio zaštitnik svećenika koji su bili zaduženi za magiju i demone. Kasnije biva identificiran sa semitskim božanstvom Ea.[48]

Za vrijeme treće dinastije stvara se mit o Enkiju i Nin-hursag, odnosno Majci Zemlji, koja se tijekom razvoja sumerske mitologije javlja pod brojnim imenima, poput Inane, Babe i ostalih. Enki, donoseći vodu iz dubina zemlje stvara rijeke i kanale koji oplođuju utrobu Zemlje, odnosno polja i stvaraju obilje plodova i žitarica. Zajedno, oni stvaraju vegetaciju, močvare i život.[49]

2.1.2. Ostala božanstva

Za vrijeme III. urske dinastije po prvi puta se u tekstualnom obliku javljaju Anunakiji. Prikazani kao starija božanstva, zaštitnici ljudi i njihovih prava. Iz hvalospjeva Gudeji saznajemo kako ih je sam vladar Gudeja, u hramu Ningirsu u Lagašu, postavio kao zaštitnike čovječanstva. Ova božanstva su se vrlo često javljala u literarnim oblicima, himnama i molitvama ovoga i narednih perioda. Smatraju se potomcima boga Anua.[50]

U izvorima se spominje se kako su se nastanili među ljudima u Sumeru. Prema kasnijim asirskim i babilonskim mitovima 7 Anunakija, kojima pripadaju i Enlili, Nin-hursag i drugi, postaju podzemni suci i klasificiraju se kao potomci Anua i Ki, brata i sestre božanskoga porijekla. Tijekom treće urske dinastije, te perioda pod babilonskom vlašću, sumerski, odnosno mezopotamski panteon se razvija te postaje vrlo kompleksan o čemu nam govori podatak da je u periodu III. dinastije obuhvaćao 3600 božanstava.[51]

O važnosti astronomije i svemirskih tijela govore nam brojna božanstva poput boga mjeseca Nana čiji je ekvivalent akadski Sin. On je sin Enlila i Ninlil, a njegova dva najveća svetišta su poznati zigurat u Uru i Harranu na sjeveru. Smatran je još i bogom mudrosti te je povezan s astronomijom i astrologijom, a često je povezivan s brojem trideset koji označava prosječan broj dana u mjesecu. Njegova žena je Ningal s kojom ima sina Utu, božanstvo Sunca i Inanu, božicu planeta Venere. S vremenom se razvija kozmičko trojstvo Nane, Utua i Inane. Nana je prikazivan s bradom koja je

[48] G. Leick, *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*, Routledge, London 1991., str. 41.
[49] G. Leick, Isto, str. 41.
[50] T. Kynard, *The Esoteric Codex: Mesopotamian Deities*, Lulu, Washington 2015., str. 90.
[51] G. Leick, Isto, str. 8.

načinjena od lazulita, odnosno plavog kamena vrlo cijenjenog u starom Sumeru. Najčešće je prikazivan kako jaše krilatoga bika te nosi tronožac.[52]

Jedno od važnijih božanstava jest Utu, odnosno bog Sunca koje je potomak Nana, boga mjeseca i njegove žene Ningal. Zaštitnik je pravde i bog istine. On se budi u planinama na istoku te putuje u svojim kolima do planina na zapadu gdje se skriva u špilji. Tijekom noći on svoje putovanje nastavlja u podzemlju gdje odlučuje o sudbinama mrtvih. Često je prikazivan kako nosi čekić i stoji jednom nogom na planini. Njegovi simboli su sunčeve zrake ili sunčev disk koji se javlja iza njegovih ramena.[53]

Inana ili Inani jedna je od najznačajnijih božanstava povezana s plodnošću, ljubavi i ratom te je identificirana s planetom Venerom. Javlja se u božanskom trojstvu s bogom mjeseca Nanom i bogom sunca Utuom. Često je likovno prikazivana sa simbolom višekrake zvijezde koja spaja nebo, zemlju i podzemlje. Asocirana je s lavovima koji predstavljaju moć i često je prikazivana kako stoji na leđima dvije lavice. O ovoj božici svjedoči nam i ep *Silazak božice Inane u podzemlje* koji govori o njezinoj smrti i suši na zemlji.[54]

Ereshkigal bila je božica zemlje mrtvih, gdje je dospjela nakon otmice od strane *Kura*, prvoga poznatoga mitološkog zmaja. Ona je sestra božice Inane koja vlada kraljevstvom mrtvih. Iz mita o silasku Inane u podzemlje poznato nam je kako ona predstavlja promjenu godišnjih doba, odnosno odumiranje prirode i oskudicu. Ereshkigal vlada podzemljem s mužem Gugalanom s kojim ima sina Ninazu. Ona je majka i boga Nungala te s Enlilom ima sina Namtara.[55]

[52] T. Kynard, Isto, str. 96.
[53] S. Kramer, *Sumerian Mythology*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1988., str. 41.
[54] J. Šantija ur., *Opća enciklopedija*, sv. III., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1977., str. 706.
[55] T. Kynard, Isto, str. 34.

2.2. Hramovi i svetkovine

Iz razdoblja novosumerske dinastije, odnosno preporoda, potječu brojni dokumenti koji svjedoče o vrlo kompleksnom i razvijenom vjerskom životu starih Sumerana koji počinje vladavinom Utukhegala. Vladari ovoga perioda su veliku pozornost posvećivali svetištima i obnovi istih iz čega se razvija univerzalna pobožnost i religija te zamjenjuje prijašnju, fragmentiranu pobožnost, koja se temeljila na lokalnim božanstvima i kultovima prirodnih sila.[56]

Iz brojnih hvalospjeva zapisanih na Gudejinim valjcima u Lagašu doznajemo kako su se tijekom rekonstrukcija svetišta i hramova, u ovom slučaju najvećeg gradskog hrama Enina u Ningirsuu, obavljali brojni obredi i slavlja. Navodi se kako je Gudeji sam Ningirsu, javivši mu se u snu, naredio obnovu i izgradnju hrama. Obredi su zatim započeli pročišćavanjem grada, tla i radnika, prinošenjem žrtava i darova bogovima u ostalim gradskim svetištima. Zatim je slijedila svečanost polaganja prve opeke na kojoj je bio ucrtan tlocrt cijele zgrade.[57]

Novosumerski hramovi bili su riznice brojnih dragocjenosti poput obrednih halja, metalnog pribora, skupocjenih materijala te prehrambenih namirnica. Dio ovih dobara koristio se u ritualne svrhe, kao žrtveni prinos. Uz to, poznato nam je kako su Sumerani žrtvovali i životinje, ponajviše janjad, o čemu nam svjedoče popisi žrtvovanih životinja uz napomene o božanstvima kojima su bile namijenjene. Također su se prinosile i lijevane žrtve, nadasve pivo, te datulje i ribe.[58]

Vjerske svečanosti su bile bilježene u liturgijskim kalendarima koji navode i žrtve za svaki pojedini dan i mjesto gdje se prinose. Uz brojne manje odrede nepoznatoga karaktera, povremeno su se svetkovali i dani mjesečevih mijena, četiri puta mjesečno – prvoga i petnaestoga dana u mjesecu. Najveća poznata svečanost bila je *akitu*, odnosno proslava Nove godine prilikom koje se slavilo vjenčanje gradskog božanskog para, odnosno kralja i svećenice. Svetkovina se obilježavala početkom proljeća i početkom jeseni, a obilježavala je nastavak sveopće plodnosti. Ove svetkovine trajale su nekoliko dana, a obuhvaćale su ritualne prinose žrtava i procesije.[59]

[56] Skupina autora (2), Isto, str. 313.
[57] S. Kramer (1), Isto, str. 460.
[58] Skupina autora (2), Isto, str. 313.
[59] Skupina autora (2), Isto, str. 314.

2.3. Mitovi i mitološki epovi

Neosumerski period obilježen je i procvatom mitološke predaje kojom, u procesu integracije i sistematizacije božanstava u jedinstveni panteon, sumerani pokušavaju pružiti objašnjenje o stvaranju i razvoju svemira i čovječanstva te definirati odnos ljudskog i božanskog. Ovi mitovi dolaze do nas u zapisima i fragmentima iz novosumerskih ili starobabilonskih prijepisa. Mitovi se bave raznim sadržajima, od prikaza praiskonskih vremena do opisa mitoloških razdoblja iz perioda božanske vladavine.

2.3.1. Kozmogonija i organizacija svemira

Sumerski mislioci i filozofi poznavali su svijet i svemir kao primitivan spoj neba i zemlje, odnosno Ana i Ki. Zemlja je bila ravna ploča iznad koje se nalazila velika praznina te je bila ograđena kupolastim svodom. Između neba i zemlje nalazio se *lil*, odnosno zračni prostor i atmosfera. Sunce, zvijezde, Mjesec i planeti, koji su se nalazili u atmosferi, su bili sačinjeni od iste tvari kao i *lil*, ali su posjedovali svojstvo zračenja svjetlosti. Nebo-zemlja, tzv. An-Ki, je sa svih strana bila okružena morem.[60]

Sumerani su smatrali kako je sav život započeo iz praiskonske močvare, mračnoga i bezličnoga vodenoga prostora *Namu*, kojeg su kasnije Babilonci nazvali Ti'amat. Iz kaosa stvorila su se bića koja su uvela red i zakon, a od kojih su potekli bogovi.[61] Anu je počeo stvaranje velikih bogova, odnosno Anunakija, na kozmičkoj planini, izvoru svog života, koja je izronila iz praiskonskih voda. Ta božanstva, kojima pripadaju Enlil, Enki i brojni drugi stvaraju sav vidljivi svijet.[62]

Enlil, bog zraka, je podijelio nebo i zemlju. Njegov otac Anu zaposjeo je nebo, a Enlil je odveo svoju majku Ki, odnosno Nin-hursag, božicu Zemlje, što označava početak organizacije svemira i stvaranja čovječanstva. Prostor iznad zemaljske ravne ploče, naselila su nebeska božanstva, dok su se u praznini koja se nalazila ispod zemlje, *Abzu*, nastanila božanstva podzemlja.[63]

Uslijedilo je stvaranje čovječanstva koje je poteklo od Lahara, boga stoke, i Ašnan, božice žitarica. Oni su bili stvoreni od strane Anunakija kako bi im služili i proizvodili hranu, piće i odjeću. Oni su stvorili naselja, kultivizirali zemlju i uzgajali stoku, no Anunakiji nisu mogli koristiti te

[60] S. Kramer, *The Sumerians: Their History, Culture and Character*, University of Chicago Press, Chicago 1963., str. 113.
[61] L. Wooley, Isto, str. 434.
[62] Skupina autora, *Adapa's Treatise on Sumerian Religion*, Library of Alexandria, Aleksandrija 1989., str. 3.
[63] S. Kramer (2), Isto, str. 41.

proizvode, a sami Lahar i Ašnan su se počeli sukobljavati stoga su Anunakiji morali stvoriti čovjeka kako bi im služio.[64] Enlil je bio božanstvo koje je bilo zaduženo za stvaranje ljudske rase koja bi služila kao robovi. No, ubrzo mu je dosadila buka koju su ljudi proizvodili stoga je odlučio poslati veliku poplavu kako bi ih istrjebio. Smrtnik imena Utnapištim je uz pomoć boga Enkija preživio potop te postao besmrtan.[65] Kasnije se mitološki lik Utnapištima javlja u epu o Gilgamešu i njegovom traganju za besmrtnošću.

Sumerski panteon, sačinjen od brojnih antropomorfnih, besmrtnih bića koja su posjedovala nadljudske sposobnosti i bila nevidljiva smrtnom oku, upravljao je svemirom poštujući kozmičke zakone.[66] Nebo je bilo organizirano kao država čiji je poglavar bio Anu, a ostali bogovi su se dobrovoljno pokoravali njegovom autoritetu. Čitavim svemirom upravljalo je vijeće bogova koje je predsjedao Anu, a kraj njega bi sjedio njegov sin Enlil. Oni bi na dnevni red stavili predmet o kojem bi zatim vijeće bogova raspravljalo. Svaka odluka bi bila donošena jednoglasno, a najveću težinu su imali glasovi sedmorice bogova koji odlučuju o sudbinama, odnosno Anunakija.[67]

2.3.2. Silazak božice Inane u podzemlje

Jedan od očuvanih mitova iz stare Mezopotamije je onaj koji govori o silasku božice Inane u podzemlje. U sumerskoj religiji podzemlje je smatrano kao mračno mjesto gdje su počivali heroji i ostali velikani. Ljudi su bili osuđeni na mučilište ukoliko nisu pridavali poklone božanstvima i pokojnicima. Jedan od razloga Inaninog silaska u podzemlje smatra se odavanje počasti preminulom mužu Ereshkigal, Gudalgani, odnosno biku poslanom od strane bogova kojega su ubili Gilgameš i Enkidu. Ulaz u podzemlje sastojao se od 7 vrata. Inana biva zatočena u podzemlju i lišena moći, a za to vrijeme na zemlji vlada suša i nestašica. Upravo zato su božice Ereshkigal i Inana povezane u ciklusu izmjene godišnjih doba. U konačnici se Inana uspijeva vratiti u svoje kraljevstvo života žrtvujući svoga muža Dumuzija koji je osuđen na boravak u podzemlju umjesto nje. Taj njezin

[64] S. Kramer (2), Isto, str. 54.
[65] Skupina autora, *The Religion Factor: An Introduction to how Religion Matters*, Westminster John Knox Press, Kentucky 1996., str. 228.
[66] Skupina autora (3), Isto, str. 113.
[67] L. Wooley, Isto, str. 28.

povratak označava proslavu sumerske Nove godine odnosno *akitu* koje se slavi nekoliko dana na početku proljeća te je obilježen brakom vladara i svećenice božice Inane.[68]

2.3.3. Ep o Gilgamešu

Gilgameš, peti kralj Uruka, je zahvaljujući svojim pothvatima osigurao besmrtnost postavši predmetom mnogih epova koji svoj konačan oblik dobivaju u doba III. urske dinastije (2110.-2000.pr.Kr.) te postaju najvažniji književni izvor sumerske kulture. Legende o pojedinim pothvatima prenosile su se usmeno, a potom ih je u doba Rimsinova kraljevstva (1822.-1763.pr.Kr.) oblikovao i povezao jedan pjesnik koji je u ovom epu prepoznao stanje i dramu sumerskoga naroda pod pritiskom Amorejaca.[69]

Gilgameš je smatran narodnim junakom, najmudrijim čovjekom na svijetu kojemu su objavljenje sve tajne, graditeljem zida u Uruku, avanturistom koji je proputovao daleke zemlje na kraju svijeta te također i tiraninom čiji podanici mole bogove za oslobođenje.[70] Gilgameš je smrtnik na putu da postane bog, tijekom kojega doživljava sumnje, strah i gubitke. On traga za odgovorom na pitanje koje ga progoni, a to je značenje života i ključ besmrtnosti. Kroz njegovo prijateljstvo s Enkiduom, zajedničke pothvate i moralne teme kojima se bavi preslikava se simbolika smrti, značenja života što nam svjedoči o kompleksnosti književne predaje. Također, možemo zaključiti kako je sumerska civilizacija bila filozofski i moralno vrlo svjesna i razvijena.[71]

Druga, opsežnijia i detaljnijia verzija ovoga epa u 11 pjevanja na babilonskom jeziku, je djelo babilonskog svećenika Sinleke-uninija iz 13.stoljeća prije Krista, koji je živio na dvoru kralja Tukulti-Ninurte (1243.-1207.). Treća verzija pisana je na asirskom jeziku, a djelo je Nabu-zakup-kenua koji je dodao današnje dvanaesto pjevanje, odnosno prijevod jednog sumerskog teksta naslova *Onaj koji je sve vidio,* aludirajući na mudrost Gilgameša, no nevezanog za kontekst epa. Ova verzija pronađena je u biblioteci vladara Asurbanipala u Ninivi. I do danas se smatra najpotpunijom verzijom te služi za

[68] T. Kynard, Isto, str. 43.
[69] Skupina autora (2), Isto, str. 315.
[70] J. Šantija ur. (3), Isto, str. 160.
[71] Skupina autora (3), Isto, str. 228.

izradu novih izdanja epa, a lakune, odnosno praznine u tekstu, se popunjavaju prijepisima i prijevodima usporednih tekstova.[72]

O uspjehu ovoga epa nam svjedoče brojni prijepisi i prijevodi na huritski i asirski te mnoštvo verzija, umnažanje i distribucija primjeraka. On se i danas smatra najvažnijim i najvećim pjesničkim dostignućem starovjekovnih kultura Bliskoga istoka. Preslikavši poimanja i uvjerenja cijele sumerske, a i ostalih bliskoistočnih civilizacija pod utjecajem Semita, predstavlja vrlo važno povijesno svjedočanstvo o razvijenosti tadašnjih kultura te donosi moralne i etičke zakone, preslikane i u samoj Bibliji, kojih se i danas pridržava velik broj populacije.[73]

2.3.4. Hvalospjevi

Ritualna književnost bogata je hvalospjevima u kojima se veličaju bogovi, vladari i hramovi, uz dodatak molitvi za kralja. Hvalospjevi, bogati kompleksnom terminologijom i aluzijama na glazbala koja prate njihovo recitiranje, nam svjedoče o vrlo razvijenom književnom stvaralaštvu.[74]

Jedan od najstarijih i najvažnijih hvalospjeva je onaj u čast Gudeji, vladaru grada Lagaša, urezan na glinenim valjcima koji govore o događajima prije obnove hrama Eninua. Istoj vrsti pripadaju i hvalospjevi o najvećim hramovima sumerskih gradova u kojima se donose detaljni opisi uređenja istih. U glavnom sadrže pripovjedne ulomke o fazama gradnje hrama i mitološke osvrte.[75]

Hvalospjevi posvećeni bogovima su generalno razrađeniji i bogatiji, a u njima se detaljno opisuju vjerske svečanosti i obredi. Tako se u pjesmi za Nininsinu pripovijeda o njezinom putovanju u Nipur, a u pjesmi za Inanu o proslavi svetoga vjenčanja između velike božice i kralja koji preuzima ulogu božanskoga supružnika što nam svjedoči o vrlo važnom ritualnom slavlju Nove godine u sumerskoj kulturi.[76]

Poznate su još i pjesme u čast vladara, poput one o Urnamu ili Šulgiju, u kojima se vrlo rijetko nalaze metaforičke slike i aluzije na mitologiju. Ovakav tip hvalospjeva u glavnom se sastoji od nabrajanja pohvala koje veličaju čast vladara. No, u pojedinim pjesmama u čast vladara Urnamua se uočava raznolikost pjesničkih kompozicija u kojima se izmjenjuju pohvale kralju sa pohvalama Uru i hramovima, a veličanje društvenog poretka se izmjenjuje sa slavljem plodnosti, dok su pojedine

[72] Skupina autora (2), Isto, str. 315.
[73] Skupina autora (3), Isto, str. 114.
[74] S. Kramer (2), Isto, str. 42.
[75] Skupina autora (2), Isto, str. 318.
[76] S. Kramer (3), Isto, str. 121.

pjesme pogrebnog karaktera, vjerojatno izvođene pri oplakivanju kraljeve smrti, uz popis darova za podzemne bogove.[77]

Zaključak

Sumerani su bili civilizacija vrlo bogatih kulturnih dostignuća koja su se najbolje očitovala u kompleksnom i razvijenom vjerskom sustavu i razrađenoj mitologiji. Ona je ponajprije služila kako bi se objasnile neke pojave u prirodi kojima su pripisivana nadnaravna svojstva. Te misteriozne sile, kojima je upravljala nevidljiva ruka kozmičkih bića, s vremenom su se razvijale i dobivale antropomorfna obilježja što je označavalo diferencijaciju i sistematizaciju božanstava te stvaranje složenog panteona. Sumerska mitologija razvijala se pod utjecajima okolnih plemena, a pod akadskom vlašću se prvi puta unificira i počinje u potpunosti kristalizirati. Božanstva su međusobno povezana krvnim srodstvom te upravljaju svemirom po strogo određenim načelima što preslikava i njihov politički sustav temeljen na teokratskom društvenom uređenju. Sumerska kulturna superiornost očitovala se i u književnim dostignućima te usmenoj predaji koja je pripovijedala o životima i pothvatima mitoloških junaka i vladara polubogova iz praiskonskih vremena. Sumerani nisu bili autohtona i izolirana kultura. Oni su sudjelovali u kulturološkoj razmjeni s ostalim semitskim i akadskim narodima ostavljajući tako veliki utjecaj na daljnji razvoj tih civilizacija. S vremenom su aspekti sumerske kulture integrirani u ostale civilizacije toga područja čime je sumerska kultura opstala i dugo nakon pada države pod babilonsku vlast. Time je opravdana reputacija sumerske kulture kao primarne začetnice ostalih visokih kultura Bliskoga istoka.

[77] Skupina autora (2), Isto, str. 318.

Literatura

- Borovac Ivanka, *Povijest svijeta – velika obiteljska enciklopedija*, Mozaik knjiga, Zagreb 2007.

- Kramer Samuel, *Gods, Godesses and Mythology*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1972.

- Kramer Samuel, *Sumerian Mythology*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1988.

- Kramer Samuel, *The Sumerians: Their History, Culture and Character*, University of Chicago Press, Chicago 1963.

- Kynard Troy, *The Esoteric Codex: Mesopotamian Deities*, Lulu, Washington 2015.

- Leick Gwendolyn, *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*, Routledge, London 1991.

- Nemet Karen, *Daily Life in Ancient Mesopotamia*, The Greenwood Press, London 1998.

- Skupina autora, *Adapa's Treatise on Sumerian Religion*, Library of Alexandria, Alexandria 1989.

- Skupina autora, *Povijest*, sv. I., Europapress holding, Zagreb 2007.

- Skupina autora, *The Religion Factor: An Introduction to how Religion Matters*, Westminster John Knox Press, Kentucky 1996.

- Šentija Josip ur., *Opća enciklopedija*, sv. I., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1977.

- Šentija Josip ur., *Opća enciklopedija*, sv. II., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1977.

- Šentija Josip ur., *Opća enciklopedija*, sv. III., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1977.

- Šentija Josip ur., *Opća enciklopedija*, sv. VII., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1977.

- Veldhuis Niek, *Religion, Literature, and Scholarship: The Sumerian Composition of Nanše and the Bird*, Brill, Boston 2004.

- Wooley Leonard, *Počeci civilizacije*, Naprijed, Zagreb 1966.